

CONSIDERAȚII ASUPRA PRIMEI EPOCI A FIERULUI ÎN NORDUL OLTENIEI

Dr. Gheorghe Calotoiu

Analiza descoperirilor hallstattiene din Oltenia permit – în stadiul actual al cunoștințelor – desprinderea câtorva concluzii. Precizăm însă, că datorită numărului, totuși redus, de cercetări de amploare, punctele de vedere rămân în multe aspecte contradictorii, clasificări fiind posibile doar prin intensificarea cercetărilor arheologice. De fapt, data de sfârșit a epocii bronzului și începutul epocii fierului este în continuare în discuție. Totuși, cercetările recente arată că secolele XII-XI, respectiv Hallstattul A, marchează schimbări profunde, ce premerg începutul propriu-zis al epocii fierului.

Pentru aria intracarpatică cultura cu ceramică neagră canelată, de tip Gáva, pătrunde pe la sfârșitul Ha A 2 sau începutul Ha B1 și marchează debutul primei epoci a fierului¹. Aprecierea este identică și pentru Banat².

Pentru zona noastră se acceptă prelungirea duratei de existență a culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare, până la sfârșitul epocii bronzului, dar și contacte cu primele manifestări de tip hallstattian, care, efectiv, apar ulterior în zonă. Este vorba de faza a IV-a a culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare, considerată de S. Morintz ca ilustrând ultimul orizont al epocii bronzului în nord-vestul Olteniei³. Aproximativ pentru același orizont, B. Hänsel, folosește denumirea de grupul Ișalnița⁴, considerând că acest grup prezintă elemente de tradiție între orizontul clasic al descoperirilor de tip Gârla Mare și Hallstattul timpuriu din Oltenia, reflectat în ceramica de tip Vârtop⁵.

După I. Chicideanu, grupa Bistreț-Ișalnița este principalul aspect cultural care încheie zona Porților de Fier și sudul Olteniei, evoluția epocii bronzului. Aceste descoperiri sunt plasate între descoperirile de la Balta Verde și Novo Selo și cele din orizontul hallstattian timpuriu de la Balta Verde sau Vârtop, sincronizându-le cu fazele Karaburma II – Cruceni II, Bobda I⁶. Cercetătorii amintiți au sesizat apariția la acest orizont a primelor manifestări de tip hallstattian.

Aspectul acestei perioade din nord-estul Olteniei arată că și grupele culturale de aici sunt treptat antrenate în procesul de sinteză ce va marca începutul primei epoci a fierului, elocvente în acest sens fiind descoperirile de la Govora-„Treime” și Căzănești⁷.

Perioadei de tranziție îi aparțin și descoperirile de la Hinova⁸. Aceste descoperiri sunt considerate sincrone cu orizontul Susani-Bobda II-Tigvaniul Mare și datate în a doua jumătate a HaA1 și în HaA2 apreciindu-se totodată că, după ceramică, tezaurul de la Hinova poate fi datat și în HaB1⁹.

Necropola Râureni I, datată în HaA1, de E. Moscalu¹⁰, se datează deci și ea în această fază, considerată, cum am menționat, de unii cercetători ca reprezentând perioada de tranziție de la epoca bronzului la prima epocă a fierului. Am menționat deja că ceramica de tip Râureni I s-a aflat la Brezoi, Ocnele Mari și Tigveni, în tumulii 3-4. Trebuie subliniat încă o dată faptul că cercetătorii care s-au ocupat de această zonă au semnalat, în cadrul culturilor târzii ale epocii bronzului, apariția unor forme ceramice decorate prin canelare, considerându-le primele elemente ce anunță manifestările de tip hallstattan.

Rezultă deci că finalul culturilor Žuto-Brdo-Gârla Mare, Verbicioara V (respectiv grupul Bistreț-Ișalnița) se pot data în intervalul Bz. D și HaA1. Prin asociere cu elementele de tip Cruceni-Belegis II, ele au dus la apariția primelor manifestări cu ceramică exclusiv canelată.

Grupul cultural Insula Banului, cu ceramică imprimată (dar și canelată) a fost introdus în literatura de specialitate prin cercetările efectuate de S. Morintz și P. Roman¹¹, care l-au datat în intervalul Ha A și B.

Aceste descoperiri au fost discutate de B. Hänsel¹²; care le desemnează pe aceste descoperiri de tip Insula Banului prin denumirea de „grupul Ostrov”. Datorită posibilităților de datare mai precisă a obiectelor de metal descoperite în așezarea de pe Insula Banului, autorul amintit consideră că evoluția grupului s-a desfășurat în sudul Olteniei și zona Porților de Fier, între orizontul Vârtop, respectiv al grupei Ișalnița și începutul culturii Basarabi, plasându-l cronologic în faza Ha.B (eventual sfârșitul fazei Ha A), respectiv de la începutul secolului al X-lea până la jumătatea secolului al VIII-lea a.Chr.

Manifestările aparținând grupei culturale cu ceramică imprimată, de tip Insula Banului se limitează la o zonă relativ restrânsă. În sud-vestul României, cel mai nordic punct cunoscut până acum este așezarea de la Valea Rea-Cetate, situată la cca. 30 km de Craiova¹³.

Analiza perioadei de apariție și circulație a topoarelor plate cu aripioare, reluată de V. Vasilev, arată că, deocamdată, se poate aprecia

că ele apar la noi probabil în Ha B2 dar că circulă în Ha B3 și mai ales în Ha C, existența acestui tip de topor prelungindu-se și în etapa La Tène¹⁴. Adoptând acest punct de vedere, M. Gumă apreciază că toporul cu aripioare de la Insula Banului, indică plasarea așezării de la Insula Banului cu deosebire în Ha B2-B3¹⁵. Desigur, noua datare preconizată pentru grupul Insula Banului repune în discuție originea și datarea fazei Babadag I, dar această problemă necesită o nouă și amplă analiză și nici nu se încadrează în tematica acestei lucrări.

Trebuie însă menționat că sinteza realizată între aspectul cu ceramică canelată și grupele de tip Insula Banului și Gornea-Kalakača (acest grup putând apărea pe teritoriul Banatului încă din sec. X a. Chr.)¹⁶, va da naștere, în prima parte a secolului al VIII-lea a. Chr., la ceea ce denumește cultura Basarabi, caracteristică Hallstattului mijlociu.

De altfel, M. Gumă a arătat convingător că între orizontul cu ceramică canelată de tip Gava-Mediaș-Teleac și începutul culturii Basarabi se interpun grupele Insula Banului din Oltenia și Gornea – Kalakača din Banat. Al. Vulpe exprima o idee asemănătoare, când opina că Insula Banului preia o serie de elemente din cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare, transmitându-le apoi culturii Basarabi¹⁷.

În necropola de la Ișalnița există trei tumuli cu material din a doua jumătate a secolului VII a. Chr., caracteristic Basarabi, deci, aparțin acestei culturi. Alți tumuli de aici nu mai pot fi însă considerați specifici acestei culturi. Este deci evident că această necropolă indică schimbările care se produc în faza finală a evoluției acestei culturi în care se află necropola¹⁸.

Am menționat mai sus, în capitolul privind Ha. mijlociu, că, după descoperirile până acum cunoscute, cultura Basarabi nu apare ca un facies cultural specific zonei subcarpatice oltene. Dar, având în vedere faptul că în orizontul cel mai timpuriu de la Ferigile se întrevăd clar elemente preluate din cultura Basarabi¹⁹, este posibil ca unele comunități, aflate în faza de evoluție a culturii, să se fi retras – din motive încă neclare – din zonele de șes, caracteristice habitatului acestei culturi, în regiunea subcarpatică.

Plasarea începutului necropolei de la Ferigile în a doua jumătate a secolului al VII-lea a. Chr., conform noii cronologii, situează faza veche de aici, la același palier cronologic cu tumulii Basarabi de la Ișalnița (I). Nu comentăm acest sincronism cronologic. Menționăm totuși că, dacă el se va dovedi a fi real, nu este în favoarea noii cronologii de la Ferigile. De altfel, sfârșitului culturii Basarabi rămâne, totuși, o problemă nerezolvată, din moment ce în tumulul nr. 1 de la Ișalnița apar ornamente Basarabi (considerate timpurii!) și o psalie care, după cele mai bune

analogii, se datează la și după mijlocul secolului al VII-lea a. Chr.²⁰. După M. Gumă, ceramica Basarabi din acest tumul nu este contemporană cu psalia, care poate fi o apariție ulterioară în complexul respectiv. Nu trebuie uitat totuși că, în unele zone mai îndepărtate de aria de origine a culturii Basarabi, acestea au pătruns mai târziu și au putut evolua până la sfârșitul secolului al VII-lea a. Chr., poate chiar până la începutul secolului al VI-lea a. Chr. Este cazul necropolei de la Șoldănești și, foarte probabil, al unor descoperiri Basarabi din Transilvania²¹.

Indiferent însă de aceste aspecte de amănunt (dar deloc lipsite de importanță), grupul Ferigile rămâne caracteristic etapei târzii a primei epoci a fierului în zona din nordul Olteniei. Descoperiri importante a furnizat necropola tumulară de la Tigveni²². O altă necropolă, specifică fazei târzii Ferigile se află la Podul lui Lazăr, pe valea Lotrului, lângă Brezoi²³. la Bistrița, jud. Vâlcea, la 5 km nord de Ferigile, preotul Gh.I. Petre a descoperit un mormânt bogat, conținând vase pântecoase, vase borcan, străchini evazate cu decor canelat²⁴. O altă necropolă a fost descoperită la Gătejești²⁵ (în cadrul ei apar, ca la Ferigile, străchini căzanel). Descoperiri cu caracter funerar apar la Teiuș, Mănăstirea Govora și Ocnîța, iar așezări au fost identificate la Bârsești-Vâlcea, Budești și Orlești²⁶.

Descoperirile arată deci că în Hallstattul D, zona subcarpatică a Olteniei a fost intens locuită de comunități ce aparțin aceluiași orizont cultural: Ferigile.

Cultura este surprinzător de unitară în ansamblu, atât ca rit și ritual, cât și prin inventar. Deosebirile se datorează evoluției separate a unor comunități și, mai ales, diferențierii cronologice a diferitelor descoperiri.

În condițiile în care zona subcarpatică a Olteniei este în Hallstattul târziu, destul de intens locuită de comunitățile culturii de tip Ferigile, existența necropolei de la Telești-Drăgoiești este absolut normală. Importanța ei constă în faptul că ea reflectă în ansamblu o fază evoluată, ce succede necropolei eponime. Și dacă ritul funerar de incinerare rămâne neschimbat și în mare parte și ritualul, inventarul funerar evoluat (în sens temporal și nu, neapărat, calitativ când este vorba de ceramică) o departajează cronologic de necropola de la Ferigile. Strachina lucrată la roată este de altfel (pentru zona noastră) o mărturie că ultimele morminte din necropola de la Telești-Drăgoiești au putut depăși epoca hallstattiană, situându-se astfel în pragul unui nou timp istoric: La Tène.

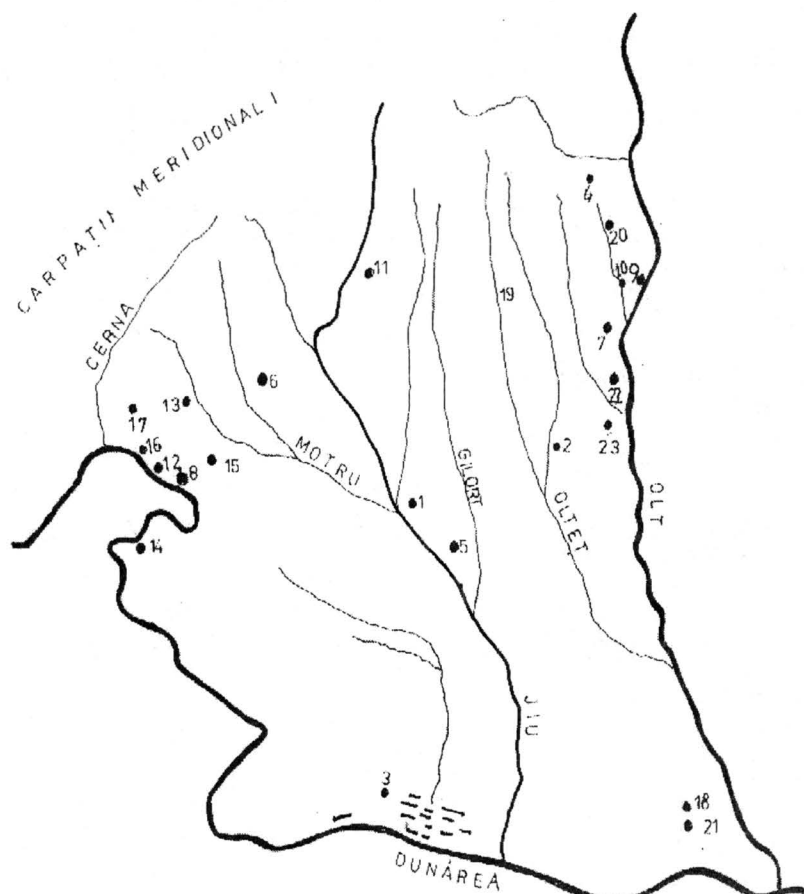
Și o ultimă observație: spre deosebire de Ferigile, unde analizele antropologice au arătat că necropola a avut un caracter mai special,

necropola de la Telești-Drăgoiești, prin inventarul diferitelor morminte, a fost destinată unei comunități. Este evident că mormintele cu arme au aparținut unor luptători, existând însă și morminte de femei și copii. Dar, pentru a se putea vorbi în deplină cunoștință de cauză, trebuie așteptate și rezultatele analizelor osteologice. De asemenea, prin câteva morminte mai bogate, necropola indică și stratificarea socială din cadrul comunității.

Note:

- ¹ Cf. V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj Napoca 1991, p. 102-129
- ² M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, București 1993, p. 168-180
- ³ S. Morintz, P. Roman, SCIV 20,1969, 3, p. 410 și urm.
- ⁴ B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen*, p. 169
- ⁵ *Ibidem*, p. 104
- ⁶ I. Chicideanu, Symp. Thrac. 1, 1984, p. 12
- ⁷ Gh. I. Petre, Materiale IX, 1970, p. 471
- ⁸ M. Davidescu, Thraco-Dacica II, 1981, p. 7-22
- ⁹ M. Gumă, *op. cit.* p. 177-178
- ¹⁰ E. Moscalu, Oltenia III, 1980, p. 20 și urm.
- ¹¹ S. Morintz, P. Roman, SCIV 20, 1969, 3, p. 420-422
- ¹² B. Hänsel, *op. cit.* p. 106
- ¹³ M. Nica, Symp. Thrac. 8, Satu Mare-Carei, 1990, p. 129-130
- ¹⁴ V. Vasiliev, AMN, XX, 1983, p. 46-49 și urm.
- ¹⁵ M. Gumă, *op. cit.*, p. 207
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 208
- ¹⁷ Al. Vulpe, Dacia N.S. XXX, 1986, p. 49 și urm.
- ¹⁸ M. Nica, Historica III, 1974, p. 7-42
- ¹⁹ Al. Vulpe, Ferigile, p. 56 și urm.
- ²⁰ Cf. M. Gumă, *op. cit.* p. 238-239.
- ²¹ V. Vasiliev, *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa*, Bukarest 1996, p. 137-142
- ²² Al. Vulpe, E. Popescu, Dacia N.S., XVI, 1972, p. 78-112; E. Popescu, Al. Vulpe, Dacia N.S. XXVI, 1982, p. 91 și urm.
- ²³ Al. Vulpe, Mem. Aniq. II, 1970, p. 189
- ²⁴ Gh. I. Petre, Materiale IX, 1970, p. 482
- ²⁵ *Ibidem*, p. 481
- ²⁶ *Ibidem*, p. 485 și urm.

HARTA OLTENIEI DE NORD CU DESCOPERIRI APARTINÂND HALLSTATTULUI TIMPURIU

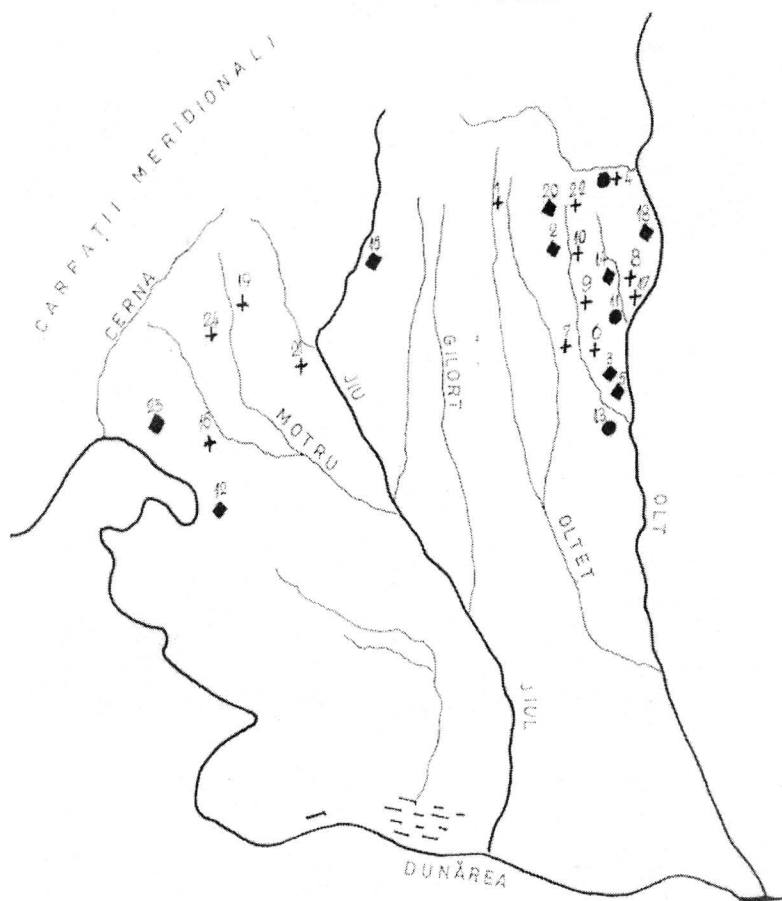
ARGETOAI, 1	HINOVA	15
BĂLCESTI-VALU MARE, 2	MALA VRĂBICA	15
BISTRĂȚ	PEȘTERA PONICOVA	17
PREȚOI 4	PLĂCĂȘORU	10
BRĂDEȘTI VALEA-REȘ, 5	SĂCOTI-SLĂTOARA	19
CĂLUGĂRENI PADEȘ, 6	ȚEIUȘ	20
CĂZĂNEȘTI 7	VĂRTOP	21
CUINA TURCULUI 7, 8	VLADEȘTI	22
GOVORA MĂNAS TIRE 9	VULTUREȘTI	23
GOVORA SAT 10		
GRUI MUȘET EȘTI 11		
INSULA BANULUI 12		
IZVORUL BĂRZII 13		
IZVORUL FRUMOS 14		

HARTA OLTENIEI DE NORD CU DESCOPERIRI APARTININD HALLSTATTULUI MIJLOCIU

BALTA VERDE,	1	IZVORUL BĂRZII,	16
BAȘARABI,	2	IZVORUL FRUMOS,	17
BĂLVANESTI,	3	IZVOARELE,	18
BĂZ DÂNA,	4	NICOLAE BĂLCESCU,	19
BREZNITA DE OCOL,	5	OREVITA MARE,	20
BURIDAVA,	6	OSTROVUL CORBULUI,	21
CĂCIULATU,	7	OSTROVUL MARE,	22
CERNETI,	8	OSTROVUL ȘIMIAN,	23
CERNELE,	9	PERISOR,	24
CUJMIR,	10	PUTINEI,	25
DEVESEL,	11	VÂNJULET,	26
GIRLA MARE,	12	VERBICIOARA,	27
GHIȘICI,	13	VERBITA,	28
GRUIA,	14		
INSULA BANULUI,	15		

HARTA OLTENIEI DE NORD CU DESCOPERIRI APARTINÂND HALLSTATTULUI TÂRZIU

LEGENDĂ

- AȘEZARE
- + NECROPOLĂ, YETRE DE CULT
- ◆ DESCOPERIRI INTAMPLATOARE

ALIMPEȘTI ,	1
ARNOTA ,	2
BĂBENI ,	3
BREZOI ,	4

BUDEȘTI ,	5
CĂRPINIS ,	6
FERIGILE ,	7
GATEJESŢI ,	8
GOVORA SAŢ ,	9
MANASTIREA BISTRITA ,	10
MIHĂIESŢI ,	11
OPRISOR ,	12
ORLEȘTI ,	13
OTEȘANI ,	14
PREAJBA ,	15
PUNGHINA ,	16
RĂURENI ,	17

TEUȘI ,	18
TELEȘTI DRĂGOEȘTI ,	19
TEIÇA ,	20
URDARI DE JOS ,	21
VAIDEENI ,	22
VALEA BOIEREASCĂ ,	23
VÂRTOPU ,	24